

Etkinlik Değerlendirmesi:

*Ulusal Sosyal Bilimler Kongrelerinde Ayrımcılığın Ele Alınışı: Genel Bir Değerlendirme ve 13. Sosyal Bilimler Kongresi'nde Nefret Söylemi Oturumu
(Ankara-ODTÜ, 4-6 Aralık 2013)*

Hatice Çoban Keneş

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

• • •

Ulusal Sosyal Bilimler Kongreleri, Türkiye Sosyal Bilimler Derneği'nin sosyal bilim alanının gelişmesi amacı ile organize ettiği önemli etkinliklerin başında geliyor. İlki 1980 yılında yapılan kongrenin ikincisi, 9 yıl sonra 1989'da düzenlenebilmiş, ardından üçer yıl aralarla 1992 ve 1995 yılında yapılan kongreler, 1995'ten itibaren iki yılda bir organize edilerek bugüne ulaşıyor.

1980 yılında 60 bildirinin sunulduğu kongrenin 33 yıl sonra 2013 yılında yapılan en son organizasyonuna 80 oturum ve 326 bildiri ile devam edilmiş olması, hem kongreye olan ilginin artarak devam ettiğinin hem de böyle bir organizasyona duyulan gereksinimin önemli bir işareti olarak okunmalı. Öte yandan 1989, 1992, 1995 ve 1997 yıllarında yapılan kongrelerin program içeriklerinin kayıt altına alınmamış olması onlara ilişkin bir değerlendirme yapmayı mümkün kılmamakla birlikte bu tarihten sonra yapılan kongrelerin programlarının içeriklerine ulaşılabilir, oturumlar ve bildirimler hakkında fikir edinilebilir. Bu vesile ile genel olarak ayrımcılığı, ötekiliği, farklı kimliklerin yaşadığı sorunları, özel olarak da Hrant Dink'in 2007'de öldürülmesinin ardından Türkiye'nin gündemine giren nefret söylemi ve nefret suçu

kavramlarını odağına alan akademik çalışmaların izini Türkiye Sosyal Bilimler Derneği tarafından düzenlenen bu kongrelerin program içerikleri ile sürmek mümkün görünüyor.

Geriye dönük bu merakımın nedenini birkaç başlık altında özetleyebilirim: İlki, ırkçı-ayırıcı-nefret içerikli söylemlerin iletişim araçları ile hızlı bir şekilde kitlesel olarak dolaşıma girmesi, daha görünür hale gelmesi; ikincisi, ırkçı-ayırıcı-nefret içerikli söylemlerin sosyoloji, psikoloji, iletişim, siyasal, tarih gibi pek çok sosyal bilim alanının kesişim noktasında bulunması; üçüncüsü de ırkçı-ayırıcı-nefret içerikli söylemleri dolaşıma sokan mecraların artmasına bağlı olarak Türkiye’de sosyal bilimler alanında bu kavramları doğrudan odağına alarak yapılan çalışmaların çoğalması; özellikle, Uluslararası Hrant Dink Vakfı, İnsan Hakları Ortak Platformu, Sosyal Değişim Derneği ve İnsan Hakları Araştırmaları Derneği’nin nefret söylemi ve suçu hakkında yaptıkları çalışmalar ve bireysel düzeyde yapılan az sayıdaki akademik çalışmanın başta medyada olmak üzere çeşitli vesilelerle Türkiye’deki etnik gruplara, cinsel yönelim gruplarına, misyonerlere, gayri-Müslimlere ve diğer milletlere karşı yaygın bir nefret söyleminin olduğunu göstermesi. Bu nedenlerle “Öteki” olana karşı hiç de yeni olmayan olumsuz duygu ve davranışların Türkiye’de son yıllarda dolaşıma giren nefret söylemi ve nefret suçları kavramları altında ele alınmasına yönelik ilginin sosyal bilimler alanındaki yansımaları 33 yıla yayılan Türkiye Sosyal Bilimler Derneği kongreleri üzerinden görmeye çalışmanın benim için önemli olduğunu söyleyebilirim.

2001 yılında yapılan 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi’nde 49 Oturumda 197 bildiri sunulmuş. Kongrenin “Türkiye’de Kadın’ın Konumu: Toplumsal, Ekonomik, İdeolojik ve Hukuki Boyutları” başlıklı oturumu başlı başına kadın “sorunları”na odaklanmış. Bu oturum dışında azınlıklaştırılan, ötekileştirilen başka aktörleri doğrudan doğruya konu edinen bir başka oturuma rastlamadım.

8. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Aralık 2003 yılında gerçekleştirilmiş ve 63 Oturumda 256 bildiri sunulmuş. 7. Kongre ile kıyaslandığında bu kongrede azınlıklaştırılan, “Öteki”leştirilen grupların yaşa-

dığı sorunların daha görünür kılındığını, doğrudan doğruya bu konular üzerine odaklanan beş oturuma yer verilmesinden anlıyoruz. “Kimlik ve Yurttaşlık I ve II başlıklı iki oturum dışında doğrudan Ermenileri konu edinen “Ermeni Meselesi: Tarihten Güncele” başlıklı oturumda Ermeni “sorunu” tarihsel bir perspektifte ele alınarak tartışılmış¹. “Türkiye’de Kadın Araştırmaları” “Cumhuriyet, Siyaset ve Kadın”, “Kadının Yoksulluğu ve Çalışma Yaşamı” başlıklı oturumlarda politik, ekonomik ve toplumsal bağlamları içinde kadınların yaşadığı sorunları ele alan bildiriler yer almış.

2005 yılında gerçekleştirilen 9. Kongre’de ise 56 oturumda 232 bildiri sunulmuş. “Dil, Kültür ve Kimlik” başlıklı oturumda “Türkiye’de Türkçe ve Kürtçe Anadil Nüfuslarının Demografik Farklaşma ve Bütünleşme Düzeyleri” (İsmet Koç ve A. Cavlin Bozbeyoğlu), “Sınır Kimliği, Sınırlar ve Egemenlik” (H. Neşe Özgen), “Türkiye’de Dengbej Geleneği” (Metin Yüksel) başlıklı bildiriler sunulmuş, “Kadın Emeği ve Kayıtdışı Ekonomi” başlıklı oturumda kadının görünmez kılınan emeğini ele alan bildiriler yer almış. Öte yandan bu kongrenin 2001 ve 2003’te yapılan kongrelerle karşılaştırıldığında farkı başlı başına toplumsal cinsiyeti konu edinen “Ataerkillik ve Toplumsal Cinsiyet Kurguları”, “Türkiye’de Kadınlık ve Erkeklik Üzerine Farklı Okumalar” başlıklı iki oturuma yer vermiş olması -ki bundan sonra düzenlenen bütün kongrelerde toplumsal cinsiyeti odağına ve başlığına alan birden fazla oturuma yer verilmiş olması, toplumsal cinsiyet odaklı oturumların kongre için gelenekselleştiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

“Türkiye’de Gayrimüslimler” başlığı altında yer verilen oturumu da burada andığımda 2005 yılında yapılan kongrenin “bu toprağın

•••

1 Bu oturumda sunulan “Osmanlı İmparatorluğu’nun Taraf Olduğu Uluslararası Andlaşmalar İtibarıyla Ermeni Sorunu”, “Ermeni Milli Kimliğinin Oluşumu ve Türk- Ermeni ilişkilerinin Analizi”, “Kıbrıs’ta Ermeni Doğu Lejyonu ve Faaliyetleri” başlıklı bildirilerde genel olarak, Ermeni kimliğinden Ermeni “sorunu”na dönüşümün uluslararası ilişkiler tarihi bağlamında ele alındığı ve Ermeni “sorunu” olarak adlandırılan süreci doğuran etkenlerden biri olarak uluslararası ikili anlaşmaların ve konjonktürün rolünün-etkisinin ele alınmış olduğu buraya not düşülmelidir.

ötekileri"ne olan akademik ilgiyi görünür kılan önemli bir mecra haline gelmiş olduğunu söyleyebilirim.

Söz konusu akademik ilginin en tepe noktasına ise 2007 yılında yapılan 10. Kongre'de vardığı söylenebilir. 67 oturumda 267 bildirinin sunulduğu kongrede başlı başına toplumsal cinsiyet konulu beş oturumun yer almış olması bu tespiti haklılaştırmakta: "Toplumsal Cinsiyet I Kadın Profilleri", "Toplumsal Cinsiyet II Erkek Profilleri", "Toplumsal Cinsiyet III Kadın ve Demografi" "Toplumsal Cinsiyet IV Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları" "Toplumsal Cinsiyet V Kamusal Alanda Kadınlar" başlıklı oturumlarda onlarca bildiriye yer verilmiş. Bunun yanında 19 Ocak 2007'de Hrant Dink'in katledilişi göz önüne alındığında "Türkiye'de Ermeniler" başlıklı oturumun yine başlı başına Türkiyeli Ermenileri konu alan bildirilere ayrılmış olması oldukça anlamlı. Bu oturumda "Aidiyet ve Milli Kimlik: Ankaralı Ermenilerin söylemlerinde 'Türklüğün' yeniden inşası" (Özgür Bal-Uzun), "Türkçe Ermenice Haftalık İlk Gazete *Agos* (1996-2006)" (Hülya Eraslan), "*Agos* ve Ermeni Patrikhanesi Arasındaki Tartışmalar" (Fırat Korkmaz), "Tarihçilerin Tartışması Siyasetçiler ve Medya: Osmanlı Ermenileri Konferansı Üzerinden Milliyetçiliğe Bakmak"(Didem Türkoğlu) başlıklı dört bildiri sunulmuş.

2007 yılında doğrudan doğruya "Öteki"nin sorunlarının dile getirildiği toplam 6 oturuma yer verilmesinin ardından aynı ilgi 2009 yılında gerçekleştirilen 11. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde de devam etmiş. Nitekim 11. Kongrede de Toplumsal Cinsiyet I-II-III olarak toplam üç oturumda kadını odağına alan pek çok bildirinin yer alması bunun göstergesi. Bununla birlikte 11. Kongrede yeni olan iki konunun dikkat çekici olduğunu hemen söyleyebilirim. İlki, başlı başına medya metinlerinin söylemlerinin analizine odaklanan ki bunlar arasında ayrımcılığı-ötekileştirmeyi içine alan çalışmaların bulunduğu iki oturumun düzenlenmiş olması, ikincisi de Kürt "sorunu" adlandırması altında ilk kez bir oturuma yer verilmiş olması. Medya Çalışmaları I: "Türk Basınında İdeoloji ve Söylem" başlıklı oturumda "1980'ler ve 1990'larda Türkiye'deki Yeni Sağ Hegemonik Projesi Çerçevesinde Yazılı Basında Şiddete Dayalı Suçun Temsili"(Deniz

Özçetin), “Türk Gazetelerinde İslamcı ve Laik İdeolojilerin Eleştirel Söylem Analizi” (İbrahim Efe), “Türk Basınında Ötekileştirme Olgusu: Bir Süreç Analizi” (Y.Bezirgan Acar, Nuri Bilgin), “Türk Basınında 301 Tartışmalarının Oryantalist Söylemi” (Hatice Kırbıyık), başlıklı bildiriler sunulmuş. “Türk Sağının Söylem Ezberleri” başlıklı oturumda ise “Türk Sağı ve İcad Edilen Korkular” (İnci Ö. Kerestecioğlu), “‘Ezeli Düşman’ İle Hesaplaşmak: Türk Sağında ‘Moskof’ İmgesi” (G.Gürkan Öztan), “Türk Sağında Ayasofya İmgesi” (M.İnan Özekmekçi), “Öfkenin Çizgisi: Milliyetçi Tahayyülde Düşman Portreleri” (Tebessüm Yılmaz) başlıklı bildiriler yer almış.

“Kürt Sorununa Bakışlar” başlıklı oturumda başlı başına Kürtlerin yaşadığı etnik-politik ve ekonomik meseleleri konu edinen bildirilere yer verilebilmesinin ve “Kürt sorunu” adlandırmasının ilk kez akademik kamuoyunda görünür bir şekilde açık ve net bir adlandırmayla tartışılabilmesinin bir kırılmaya işaret ettiği, “yeni” bir sürecin yansımaları olduğu ise hemen anlaşılabilir. Söz konusu kırılmanın izleri sunulan bildirilerin başlıklarında da takip edilebilmekte: “Kentli Orta Sınıf Söyleminde Kürt Göçmenler: Türkiye’de Göçmen Düşmanlığının Etnikleşmesi” (Cenk Saraçoğlu), “Kürtlerin Türkiye’deki Politikleşme Sürecini Anlamak: ‘Ethnobölgesel Hareket’ 1960– 1980” (Ahmet Alış), “Türkiye’de Çok Kültürlülük Sorunu: Mardin Örneğinde Bir Kültür Politikasını Tartışmak” (Engin Sarı), “Kürtlerin ve DTP’nin Medyada Temsili” (Derya Erdem), “1960’larda Türkiye Sosyalist Sol Hareketinin

•••

- 2 Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi başlı başına Kürt “sorunu”nun bir oturum kapsamında tartışılabilmesi hem kamuoyunda hem de meclis gündeminde tartışılabilen “Kürt açılımı”nın bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda 2009 yılının konunun başta akademik mecralarda olmak üzere nispeten daha rahat ve görünür bir şekilde pek çok mecrada tartışılabilmesinde bir kırılmaya neden olduğu söylenmelidir. Bu kırılma elbette Kürtlerin yıllara sirayet ederek büyüyen politik eylemlilikleriyle ilişkilidir. Ancak 2009 yılında yaşanan bu kırılmanın ilk olarak Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Mart 2009’da İran’a yaptığı ziyaret sırasında “Kürt sorunu konusunda iyi şeyler” olacak açıklaması, ardından Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın, “Kürt sorunu”na ilişkin “çözümü çok yakınız” (Milliyet, 31.05.2009) demecini vermesi ile başlayan “Kürt açılımı” olarak adlandırılan süreçle ilişkisi de vurgulanmalıdır.

Gözüyle Kürt ya da Doğu Sorununa Bakışlar” (Sıdıka Serpil Güvenç).

2011 yılında düzenlenen 12. kongrede başlı başına Kürt “sorunu”nu odağına alan bir oturumun ve “anadil” meselesini tartışan iki oturumun yer almış olması ise konunun giderek daha görünür bir şekilde kamusal mekânlarda tartışılabildiğinin göstergesi.

Bu Kongre’de “Kürt Sorununa Sosyolojik Yaklaşımlar” başlıklı oturumda “Toplumsal Bir Problem ve Sosyoloji’nin Çıkamazı: Kürt Sorunu Karşısında Türk Sosyolojisi” (Ahmet Gökçen, Adem Palabıyık), “Yeni Çocukluğun Kurucuları Kürt Çocukların Siyaseti ve Siyaset Alanı Olarak Toplumsal Gösteriler” (Sedat Yağcıoğlu), “Etnik ve Dini Temelli Siyasetin CHP’ye Etkisi” (Devrim Ertürk), “Kürt Gençlik Hareketinin Yükselişini Anlamak” (Ercan Geçgin), “Türkiye Siyasetinde Kürt Sorunu” başlıklı oturumda “Kürt Siyasetinde Paradigmatik Değişim” (M. Zeki Duman), “KCK Davası ve Türkiye’de Vatandaşlık” (Pedriye Mutlu, Gülay Kılıçaslan), “Merkezileşme, Türkleştirme ve Güvenlik Siyaseti: Devletin Üç Tarz-ı Siyaseti ve Çözülemeyen Kürt Meselesi” (Cuma Çiçek) başlıklı bildirimler yer almış. Ağırlıklı olarak Anadil konusuna yoğunlaşan “AKP’nin Kürt Siyaseti” başlıklı oturumda “Kürtçe Üzerinden Türkçe Tartışmalar-AKP Döneminde Kürt Sorununun Önemli Bir Boyutu Olarak Kürt Dili” (Kemal İnal), “AKP’nin Kürt Politikalarında Değişen Dinamikler: On Yıllık İktidarın Sosyo-Politik Analizi” (Erkan Karabay), “AKP Döneminde Kürt Politikası” (Cenk Saraçoğlu) üzerine bildirimler sunulmuş, “Anadilde Eğitim Hakkı” başlıklı Eğitim-Sen Panelinde ise doğrudan anadil meselesini odağına alan “Eğitimde Anadilinin Kullanımı ve ÇiftDilli Eğitim, Eğitim-Sen Halkın Tutum ve Görüşleri Türkiye Taraması 2010” (Adnan Gümüş), “Bir Kültürel Hak Olarak Anadilinde Eğitim” (Elçin Aktoprak), “Bir Eğitim Sendikası Anadilinde Eğitim Hakkını Savunursa” (Mehmet Bozgeyik), “Eğitim Hakkı Bağlamında Anadilinde Eğitim” (Fatma Gök), “Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Türkiye’deki Kürt Öğrencilerin Deneyimleri” (Nesrin Uçarlar, Şerif Derince) başlıklı bildirimler sunulmuş. Burada yine toplumsal cinsiyeti merkeze alan “Milliyetçi Zihniyet ve Toplumsal Cinsiyet, “Toplumsal Cinsiyet ve Bedenin Terbiyesi”,

“Kadınlar İçin Biyografi Yazmak” ve “Toplumsal Cinsiyet: Erkeklik Üzerine başlıklı dört oturum kapsamında pek çok bildirinin yer alması konuya verilen önemin göstergesi.

Türkiye Sosyal Bilimler Derneği'nin 2013 yılında ODTÜ Kongre ve Kültür Merkezi'nde 13. kez düzenlediği kongrenin ise bugüne kadar en geniş katılımlı organizasyon olduğunu söylemeliyim. 80 oturum ve kapanış paneli ile üç güne yayılan “13. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi” 4 Aralık 2013'te açılış ve genç sosyal bilimciler ödül töreni ile başlamış.

Program içeriği incelendiğinde bu kongrede ilk kez nefret söylemini konu edinen iki oturuma yer verilmesinin dikkat çekici olduğunu söylemeliyim -ki bunlardan biri meseleyi siyaset kuramı bağlamında tartışan “Siyaset Kuramı: Soykırım, Kozmopolitanizm ve Nefret Söylemi” oturumu, diğeri de benim de bildiri sunduğum “Popüler Kültür ve Medyada Nefret Söylemi” başlıklı oturum. Yine dikkati çeken bir başka şey, ilk kez doğrudan çocukların yaşadığı sorunlar üzerine eğilen “Çocukluk Halleri” başlıklı oturuma yer verilmiş olması bu kongrenin diğer kongrelerden farklılığı olarak görülebilir. Ayrıca “Toplumsal Cinsiyet ve Aile” başlıklı, toplumsal cinsiyeti konu edinen bir oturum, “Namus ve Namus Kültürü” konulu bir başka oturum da bu kongrede azınlıklaştırılan, ötekileştirilen, yok sayılanların sözünün kamusallaştırıldığı oturumlar olarak burada anılmalı.

Kongrenin ilk gününde 13.30-15.15 ve 15.30-17.30 saatleri arasında toplam 16 oturum gerçekleşti. Benim de bildiri sunacağım “Popüler Kültür ve Medyada Nefret Söylemi” başlıklı oturum kongre kitapçığında 16. oturum olarak planlanmış. A-B-C-D-E-F-G-H Salonları ve SERGİ Salonu olarak adlandırılan salonlarda planlanan 79 oturumun sekizine sergi salonunda diğerlerine ise A-B-C-D-E-F-G-H harfleri ile isimlendirilen salonlarda yer verilmiş.

Hrant Dink Vakfı'nın yürüttüğü “nefret söylemi ve medya” konulu bir ders için müfredat geliştirme girişimi etrafında toplanan akademisyenlerin önerdiği “Popüler Kültür ve Medyada Nefret Söylemi” başlıklı oturumun, diğer oturumlara göre dikkat çeken iki özelliği

hemen göze çarpıyordu. Bunlardan birisi, altı tebliğin bir oturuma sıkıştırılması, ikincisi de kültür merkezinin giriş kapısının hemen ağzında, gürültüye oldukça açık olan ve gelip geçenlerin sunum yapanlarla göz göze geldiği camdan büyük kapıları olan sergi salonunda yer verilmesi. Küçük bir gözlem yapıldığında diğer oturumların yer verildiği (mikrofonlu, rahat koltukları olan ve dinleyenlere not alma imkânı veren masaların yerleştirildiği ve en önemlisi ortalama üç-dört kişiden oluşan ve 10 dakikaya sıkıştırılmayan sunumların yapıldığı) salonlardan oldukça farklı olan sergi salonunda altı kişinin 10 dakika ile sınırlandırılan sürede çalışmasını anlatmak zorunda kalması, mikrofon olmadığı için sürekli yüksek sesle konuşması ve izleyicinin geniş sergi salonunun ortasına serpiştirilmiş plastik beyaz sandalyelerde not almakta zorlanması gibi birden fazla olumsuzluğun varlığı can sıkıcıydı. Öte yandan, genel olarak yoğun izleyici katılımının gözlemlendiği kongrede izleyici yoğunluğunun nefret söylemini odağına alan “Popüler Kültür ve Medyada Nefret Söylemi” oturumunda da gözlenmesi sayılan olumsuzluklara rağmen ümit ve keyif vericiydi. Nitekim altıncı ve son bildirin bitimine kadar giderek artan ve mola verme teklifini reddederek dinlemeyi tercih eden izleyicinin varlığı bu oturumun üçer bildiri ile iki oturum olarak düzenlenmesi halinde daha verimli olacağını gösterdi. İzleyicilerin de sunumların 10 dakikaya sıkıştırılmış olmasına, zaman baskısı yüzünden sorularına ve talep ettikleri bilgilere oturumun yapıldığı süreçte yeterince cevap verilememiş olmasına yaptıkları eleştiriler bu düşünceyi pekiştirdi.

Kaldı ki ayrımcılık çalışmalarının Türkiye’de akademik camiada dikkat çekici azlığı karşısında 33 yıllık Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi geleneğinde azınlıklaştırılan her kesimi pek çok bağlamda içine alan ve onların sözünü görünür kılan bu duyarlı mecrada, güncelliğine de bağlı olarak ilk kez yer verilen “nefret söylemi” odaklı oturumun en azından önerildiği gibi iki oturum olarak planlanabilmesi, bildiri sunanları ve izleyicileri daha verimli kılacak asgari donanımın olduğu bir mekânda yapılması kongrenin geleneğine de kanımca daha çok yardı.

“Popüler Kültür ve Medyada Nefret Söylemi” oturumu benim

doktora tez çalışmamdan çıkardığım “Medya Okurlarının Zihinsel Haritalarında İrkçî-Ayrımcı Söylemlerin Oluşum ve Eklemlenme Stratejilerine İlişkin Bir Analiz” başlıklı bildiri ile başladı. İrkçîliği söylemsel bir oluşum olarak ele alan literatüre dayanan çalışmamda daha çok dilde temellenen, söylemler aracılığıyla dolaşıma giren ve pek çok ayrımcı ideolojiyi birbirine eklemleyerek dolaylı- örtük bir şekilde üretilen “yeni ırkçılık” a odaklandım. Laclau ve Mouffe’un söylem analizi yaklaşımlarının kurucu öğelerinden biri olan “eklemlenme” nin her iki yaklaşımı birlikte kullanabilme olanağını sağlayacağını ve böylece yeni ırkçılığın, farklı ideolojik söylemleri kendine eklemleyen gevşek dokulu, kararsız bir söylemsel oluşum olarak analizin mümkün olabileceğini ileri sürdüm. Bu iddiamı medyanın etnik, dini ve cinsiyet temelli ayrımcı ideolojilerin birbirine nasıl eklemlendiğini gösteren yoğunlaştırılmış bir yazım yüzeyi olarak okunabileceğinden yola çıkarak destekledim. Muğlak görünümle arkasına yerleşen ve çoğu zaman satır aralarına gizlenen ırkçılığın ve ayrımcılığın- medyayı bir şekilde takip eden “sıradan insanlar” tarafından nasıl kavrandığını, yorumlandığını, yeniden yaratıldığını ve kullanıldığını derinlemesine görüşmelerden çıkardığım ifadeler üzerinden analiz ettim ve sonuçlarını paylaştım.

Oturumun “Televizyon, Popüler Kültürel Temsiller, Mizah Anlayışı ve Ayrımcılık” başlıklı ikinci sunumu Marmara Üniversitesi öğretim üyesi Leyla Şimşek Rathke’ye aitti. Mizah ile ayrımcı dil arasında ince bir sınır bulunduğuna dikkat çekerek günlük yaşamda mizahın ayrımcı olabilen pek çok pratiği içerdiğini ve popüler kültürel ürünlere sızmış binlerce örnek bulmanın zor olmadığını söyleyen Rathke, Türkiye’deki mizah geleneğinden ve televizyonda gösterimde olan yapımlardan yararlanarak mizahın ayrımcı ve dışlayıcı olabilen daha statükocu ve muhafazakâr biçimleri ile kapsayıcı, benimseyici ve çoğulcu olabilen dönüştürücü biçimlerinden örnekler vererek, nelere niçin güldüğümüzü ve bunların ayrımcılıkla arasındaki ince sınırlara dikkat çeken örnekleri tartışmaya açtı.

Ege Üniversitesi’nden Melek Göregenli ve sosyolog İrem

Umurođlu tarafından hazırlanan “Gazete Haberlerinde Ermenilere Yönelik Nefret Söylemi başlıklı çalışma ise Umurođlu tarafından sunuldu. Nefret söylemi ve nefret suçları arasındaki ilişkiye odaklandıkları çalışmalarında Göregenli ve Umurođlu diğer suç tiplerinden farklı olarak nefret suçlarının, suçun kurbanlarının herhangi bir eylemi nedeniyle değil, gerçek ya da algılanan renkleri, milliyetleri, cinsel yönelimleri, görünüşleri, etnik kökenleri yani varoluşları nedeniyle maruz kaldıkları saldırganlık içeren davranışlar olduğuna ve bu nedenle nefret suçlarının konusuyla ilgili her şeyin doğası gereği toplumsal ve toplumsal olduğu için de politik olduğuna dikkat çektiler. Nefret söyleminin, nefret suçlarının zihinsel arka planını oluşturan ideolojik örüntüler olmasının Ermenilere yönelik nefret söyleminin ideolojik arka planının, başka gruplara yönelik nefret söyleminin temel ideolojik kaynaklarını da oluşturduğuna dikkat çeken Göregenli ve Umurođlu, Ermenilere yönelik nefret söylemi açısından basılı medyada yer alan haberleri sosyo-psikolojik bir yaklaşımla ele alarak analiz ettikleri çalışmalarının sonuçlarını paylaştı.

“İrkçılığın İzini Satır Aralarında Sürmek: Popüler Kültür Ürünlerinde İrkçi Söylemlerin Yaygınlaşma Stratejileri” başlıklı bildiriye ırkçılığın yeni bir görünüme büründüğü ve bu nedenle ırkçılığın farklı tanımlanması gerekliliğine ilişkin akademik yazının ırkçılığın tanımının genişletilmesine imkân verdiğine vurgu yapan Ankara Üniversitesi öğretim üyesi Ülkü Doğanay ise ırkçılığın dolaylı-üstü örtük bir şekilde farklı ayrımcı ideolojileri birbirine eklemleyen söylemsel alanlar oluşturduğunun, bu söylemsel alanlarda yalnızca “yabancı” ya da “Kürt”, “Ermeni”, Hıristiyan”, “Yahudi” değil, “Kürt ve kadın”, “yabancı ve kadın” “Hıristiyan ve eşcinsel”, “yoksul ve Çingene” gibi ayrımcı ideolojilerin kimi zaman açıkça, çoğu zaman ise örtük biçimde yargılar üreterek dolaşıma girdiğinin ve meşrulaştırıldığının altını çizdi. Doğanay, Türkiye’de özellikle televizyon ekranlarında dolaşıma giren popüler kültür ürünlerinde ayrımcı ideolojilerin kurduğu ittifakları-eklemlenmeleri deşifre ettiği çarpıcı örneklerle bir yandan ayrımcı söylemlerin yaygınlaştırma stratejilerini bir yandan da okurun/izlerin direnç oluşturma potansiyelini tartışmaya açtı.

“Ayrımcı Dil ve Nefret Söyleminin Formüle Edildiği Bir Ortam: Popüler Sinemada Tür Filmleri” başlıklı bildiri ise Beykent Üniversitesi’nden Zeynep Özarlan’a aitti. Özarlan, ayrımcılık ve ayrımcılığın yarattığı nefret söyleminin son yıllarda uluslararası ve ulusal sivil toplum kuruluşlarının üzerinde durduğu olgulardan biri olduğuna vurgu yaptığı çalışmasında farklı medya ortamlarında dolaşıma giren önyargı ve negatif stereotiplerden kaynaklanan nefret temelli söylemsel pratiklerin nefretin sıradanlaşmasına, normalleşmesine ve meşrulaşmasına yol açarak, nefret suçlarının işlenmesine neden olduğunun altını çizdi. Özarlan, nefret söylemi üzerine yapılan çalışmaların yazılı basın dışına taşması gerekliliğinden hareketle sinemada ayrımcı dilin ve nefret söyleminin nasıl üretildiğini incelemeyi tercih etmiş olduğuna dikkat çekti. Bu amaçla homofobi, kadın düşmanlığı, antisemitizm, yabancı düşmanlığı gibi nefret söylemine ait kavramları odağına alan Özarlan, tür filmlerinin anlatsal ve görsel uyuşmaları üzerinden nefret söyleminin sinemada nasıl yeniden üretildiğini ve dolaşıma girdiğini tartışmaya açtı.

Oturumun kapanış bildirisi “Derslikte ve Kampüste Nefret Söylemi ve Ayrımcılık” başlığıyla Ankara Üniversitesi öğretim üyesi Sevilay Çelenk’e aitti. Çelenk sunumunda popüler kültür ürünlerinde ayrımcı, ırkçı ve nefret içerikli söylemlerin analizine dayanan ampirik araştırmalardan farklı olarak dil ve söylem aracılığıyla üretilen her türlü ayrımcılığın ifade özgürlüğü ile arasındaki gerilimli ilişkiye dikkat çekti. Çelenk, nefret söylemi ve ayrımcılıkla ilişkili çalışmaları yapanların sıklıkla hangi söylemlerin nefret söylemi, hangi söylemlerin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gerektiği konusundaki sorunla hesaplaşmaları gerektiğinin altını çizdi. Özellikle bu çatışmanın üniversite gibi bir yandan ifade özgürlüğüne mümkün olan en geniş anlamda yer vermek, tanımlamak ve korumak gibi etik bir zorunluluğu olan, bir yandan ayrımcılığın ve nefret söyleminin sıklıkla karşılaştığı yerler olarak üniversitelerde yaşandığını söyleyen Çelenk, bu konuda yapılmış çalışmaların verileri ışığında Türkiye’de üniversitelerin nefret söylemi ve ayrımcılıkla mücadelede nasıl güçlendirilebileceği üzerine bir tartışma yürüterek, bu konunun araştırılmaya muhtaç olduğuna vurgu yaptı.

Çelenk'in işaret ettiği çelişki ve gerilim, Doğanay'ın ve benim ırkçılığın yeni görünümüne ilişkin tespitlerimizle bağlantılı olarak düşünüldüğünde daha yakıcı bir tartışma olarak süreceğe benzemektedir. İlk olarak biyolojik temelleri ve kurumsal göstergeleri olan ve hukuksal önlemlerle yasaklanan "eski" ırkçılıktan farklı olarak dilsel ve söylemsel pratiklere daha çok ihtiyaç duyan, esnek, sınırları muğlâk ve çoğu zaman dolaylı-üstü örtük olarak işleyen "yeni" ırkçı-ayrımçı nefret içerikli söylemlerin ifade özgürlüğü kapsamına girebileceği konusunda yapılan tartışmaların varlığı yeni ırkçılığın nasıl sinsi bir zeminde işlediğinin işareti olarak okunmalıdır. Tam da bu muğlâk ve dolaylı işleyen yapısının onun açıkça tespit edilmesini zorlaştırması, tespit edilmeye yönelik çabaların ise ifade özgürlüğüne "bir darbe" olarak eleştirilebilmesi ırkçı söylemlerin çoğunluk aktörleri ile bu söylemlerin azınlık aktörlerinin ifade özgürlüğüne aynı oranda sahip olup olmadıkları sorusunun akılda tutulması gerekliliğine işaret etmekte. Öte yandan her ne kadar hangi ifadenin, görüntünün nefret söylemi ve/ya ırkçı söylem olduğunu, en azından bu konuda ciddi soru işaretleri taşıdığını, tartışmalı olduğunu anlamamanın bir formülü, yolu olmasa da popüler kültür ürünlerinde "Öteki" olduğuna hükmedilenlere karşı üretilen ve dolaşıma giren söylemleri-görüntüleri analiz eden çalışmaların işaret ettiği şey, nefret söylemi ve ifade özgürlüğü arasında yaşanan gerilimle hesaplaşmak isteyenlerin ifade özgürlüğü kapsamına dâhil edilmeye çalışılan nefret söylemlerinin baskısı altında "Öteki"nin ifade özgürlüğünün nasıl olabileceği sorusunu temel almaları gerekliliğidir.

•••

Not: Kongreye ve kongrede sunulan bildirilere dair ayrıntılı bilgi Türkiye Sosyal Bilimler Derneği.org.tr adresinden "Popüler Kültür ve Medyada Nefret Söylemi" oturumunda sunulan bildirilerin bazılarının tam metinlerine ise nefretsöylemi.org.tr adresinden ulaşılabilir.